

Животновъдна ферма под земята в центъра на София отпреди 17 столетия

Златозар Боев

Макар и все още да са твърде оскъдни, вече имаме данни за състава на животните в кв. Слатина отпреди 8000 г. (разкопки на археолога Васил Николов) и от още 2 – 3 места в

самия център на града – разкопките на Амфитеатъра на Сердика от 5 – 6 в. н. е. (разкопки на Жарин Величков), тези на Форум на Сердика от 3 – 19 в. (на Веселка Кацарова) и най-новият обект – строителен изкоп на ул. „Екзарх Йосиф“ срещу сградата на Музея за история на София (бившата Централна софийска баня) на Полина Стоянова. Тъкмо за него ще разкажем в тази статия.

Събраните животински находки произлизат от строителните разкопки на ул. „Екзарх Йосиф“ № 35 (8 община „Оборище“) в центъра на София. Дълбочината, от която са извлечени, е около 5,40 метра – повече от 2 подземни етажа! Обектът представлява част

Съвсем до неотдавна животинските останки от многобройните археологически обекти в централната градска част на София оставаха почти напълно непроучвани. Едва през последните няколко години започнахме да повдигаме завесата на миналото на животинския свят в нашата гревна столица.

от историко – археологическия резерват „Сердика – Средец“, а разкопките са извършени през цялата 2018 година. В резултат от проучвания обект бе събран изобилен археозоологичен

материал, който възлиза на 5378 бр. костни и зъбни фрагменти и черупки от мекотели. Според П. Стоянова той е с късноантична възраст (3 – 5 в. н.е.).

Значителна част от събраните кости, поради естеството на тяхното отлагане, за съжаление остана непригодна за таксономично определяне. Делът на неопределените находки не е малък. Те са общо 2280 бр. или 42.5%. Всичките представляват неопределяеми фрагменти (т. н. костни трески), които нямат диагностични характеристики за остеологичното им определяне. Частично неопределени са останалии 99 бр. на костни фрагменти от „гребни преживни животни – овца/коза“.

Сградата на днешния Музей за история на София (б. Централна софийска баня), 16.06.2018 г. (Сн. З. Боев)

В този уникален обект в нашия град установихме общо 28 вида диви животни и домашни форми – 14 останки от мекотели, 32 – от птици и 5331 – от бозайници. Както можеше да се очаква, огромното мнозинство на находките е от домашни животни. Затова смятаме, че в обекта са били отложени изхвърляните „кухненски отпадъци“ от храната на древните жители. Естествено, животните най-вероятно са били отглеждани край селището, а някои (по-дребните) – и в него. Включването на „животновъдна ферма“ в заглавието е за да насочи вниманието към преобладаващите животни, установени в това забележително находище.

А най-често срещани сред изследваните материали се оказваха останките на домашното говедео (*Bos taurus*), домаш-

ния кон (*Equus ferus caballus*), домашната коза (*Capra hircus*), домашната овца (*Ovis aries*), домашната кокошка (*Gallus gallus domestica*), домашното магаре (*Equus asinus*). Това не е ли зооферма? Учудващо добре от дивите животни са представени и дивият (европейски) заек (*Lepus europaeus*) и сивият вълк (*Canis lupus*).

Особен интерес от археозоологическа гледна точка представлява находката на двугърба камила (*Camelus bactrianus*) в древната София. Това е втората среща на камила в София и 11-та в България. Първата находка от антична София е от Амфитеатъра на Сердика (5 – 6 в.), намерена преди десетина години. От особено значение са и находките от елен лопатар (*Dama dama*). Миналото разпространение на този вид в бившите български земи през римския период

Археологическите спасителни разкопки в строителен изкоп за основите на новострояща се сграда в София на ул. „Екзарх Йосиф“ № 35, 23.01.2019 г. (Сн. З. Боев)

се дължи на неговото повторно разселване от римляните от най-южните प्रदेशа на Римската империя.

Какво узнаваме за дивите (ловните) бозайници от новия обект в столицата? Преди всичко те са били представени от дивата свиня, благородния елен, сърната, еленът лопатар, дивото говево (турът), европейския (кафяв) заек, червената лисица, вълка и ... кафявата мечка. Днес повечето от тези видове все още са ловни обекти. Вълкът и мечката са включени в Червената книга на България (2011). Вълкът е в категорията „уязвими“, а мечката – в категория „застрашени“ видове. Кафявата мечка все още посещава околните планини (Витоша, Плана, Верила), въпреки че е изключително рядка в околностите на София. От изброените видове само един е изчезнал от страната, Европа и света – турът (*Bos primigenius*). Турове-

те са били разпространени в планините, ограждащи Софийската котловина, чак до 16 век от н. е. Това е забележително, защото видът изчезва безвъзвратно и глобално от земите на днешна Полша през 1627 г.

От пернатия дивеч – ловните птици, в материала е установен само един вид – обикновеният (евразийски или сив) жерав (*Grus grus*). Днес той е изчезнал вид от българската орнитофауна. Сивият жерав е изключително рядък в субфосилната летопис на страната. Като птица, живееща в стага, обитаващи открити обширни тревисти местообитания и с голяма телесна маса, този жерав

винаги е бил ценен дивеч за древните ловци. Досега е известен от общо 10 холоценски (праисторически и по-късни) находища: Нова (край Свищов), Созопол, Баба Вида (Видин), Никопол, Иструм, Урдовиза (дн. Китен), Яйлата, Кабиле, Казанлък, Дуранкулак, Пистирок (Пазарджик). Очевидно е, че в миналото е бил разпространен (или поне е бил ловуван) из равнините в цялата страна.

Находките на мекотели (морски и сладководни миди и сухоzemни охлюви) доказват практикуването на събирателство като поминък от бита на населението. Особен интерес представляват раковините (черупките) на морски миди. Девет от тях принадлежат на европейската плоска (ядлива) стрига (*Ostrea edulis*). Най-близките находища на този вид в България днес се намират по крайбрежията на Черно море и Средиземно море (Егейско море). Съвре-

менните черноморски стриги са много по-малки по размер от тези, чиито черупки са намерени на ул. „Екзарх Йосиф“ в София. На големина (7 – 8 см дължина) те се доближават до размера на стригите от Средиземно море (по-точно – Бяло /Егейско море). Друг вид мекотело – овалната речна мида (перловица; *Unio crassus*), е била широко разпространена в реките на Софийската котловина до първите десетилетия на 19 век. Среща се и днес в някои от чистите участъци на реките в околните планински райони. Черупките нямат следи от обработка и вероятно са своеобразно указание за древни контакти с морските крайбрежни райони. От охлювите са намерени цели напълно запазени раковини от лозовия охлюв (*Helix lucorum*), който и днес се събира за храна.

Установени са и някои други интересни факти. Относително висок е дялът на останките от коне и магарета, а също така и на останките от вълци. До началото на миналото столетие вълкът е бил редовно и широко разпространен в планините на Западна (и цяла) България. Домашният егър розгат добитък (говецо – най-често крави и телета) е най-многобройното животно сред останките. Неговият дял съставлява над 1/3 или 34,9% от целия материал. Любопитно е, че домашният кон се нарежда на второ място сред домашните бозайници и представлява 5.0%, домашната коза – 4.0%, а домашната свиня – 3.2% от костите.

Отрязването на розгата на гребните преживни животни (овце и кози), както и на благородния елен с трион е било широко разпространена практика. Роговете са били използвани за различни цели – за изработването на гръжки на ножове, мечове и саби и др. Често срещани са и овъзглените (обгорели) костни останки,

Обгоряла лява бедрена кост на вълк (*Canis lupus*) от антична Сердика, 3-5 в. н. е. (Сн. З. Боев)

Проксимална част от дясна бедрена кост на благороден елен (*Cervus elaphus*) от антична Сердика, 3-5 в. н. е. (Сн. З. Боев)

Частично запазен първи шиен прешлен (атлас) от тур (*Bos primigenius*) от антична Сердика, 3-5 в. н. е. (Сн. З. Боев)

Възрастен мъжки сив жерав (Grus grus) в брачен танц. Рис. Златозар З. Боев

предимно от домашни животни, използвани за месо, но и на много коне. Последното навежда на мисълта за използването на тяхното месо за храна.

Отглежданите преди 1700 години говеда в София са били предимно от т. н. брахицерен (късорог) тип. Наред с масово отглежданите стада все още са се ловували и диви говеда – турове из околните планини. Някои от тях са били с внушителни размери. По същия начин, наред с развитото свиневодство в града, дивите свине (глизани) са били ловувани в дивата природа.

Установените останки от домашни птици (предимно домашна кокошка и по-рядко домашна гъска) доказват наличието на напреднало птицевъдство. Дребните размери на значителна част от кокошките (с големина на гжинки – бантамки) навеждат на мисълта за неселективност по отношение на птицевъдство-

то, т.е. кокошките не са били отглеждани умишлено единствено за месо. Това означава, че част от отглежданите кокошки може да имали и друга, например декоративна стойност или са били използвани за борба с петли. Кокошките съставляват 82,1% от всички останки от птичи кости.

Събраният материал потвърждава практикуването на три основни вида препитание на древните хора – животновъдство, лов и събирателство. От своя страна животновъдството е представено от почти пълния му спектър. Подотраслите на животновъдството като козевъдство, овцевъдство, свиневодство, коневъдство и птицевъдство са били силно развити и добре обособени.

По значителна част от костите се забелязват следи от обгаряне или разрязване. Върху голям брой (425) кости личат ясни белези на обгаряне – те са частично или дори напълно овъглени. Най-често това са кости от домашни животни и домашни свине. На групи 25 кости са забелязани следи от нарязване и разрязване. Много от костните трески носят следи от насичане с брадва.

Бой с петли. Антична мозайка от римския крад Ултия Ескус (2 в. пр. н. е)

Домашна свиня-майка с прасенца (Sus scrofa domestica), с. Никудин (Благоевградска област), 17.04.1977 г. (Сн. З. Боев)

По-голямата част от домашните бозайници са били на възрастни индивиди. Младите и незрелите индивиди са по-чести сред домашните свине, домашните овце и козите. Това доказва, че месото от прасенца, агнета и козлетата (яреता) също се е използвало за храна.

Всичко изложено до тук показва, че фаунистичните останки от античния обект на улица „Екзарх Йосиф“ в София значително обогатяват археозоологическата информация, с която досега разполагаме единствено от Форум на Сердика (сп. Природа, кн. 4/2018 г.) Това е едва третият обект на територията на град София, откъдето са изследвани животински останки. Четири вида животни (европейска стрига, овална речна мида, сив жерав и двугърба ками-

ла) са нови за субфосилната фауна на София. По-голямата част от животните са служели за източник на месо и костите им са били обгорени, включително и тези на конете и магаретата. Говедата са били най-предпочитаните домашни животни. Дивите свине, благородният елен, сърната, дивият заек, вълкът и сивият жерав представлявали част от дивеча за населението през къс-

ната античност. Европейската ядлива стрига указва за древни контакти с крайбрежните области на Бяло море. Колко ли още тайни крият заровените животински кости под основите на софийските сгради? Видите ли изкоп – поспрете, поразгледайте внимателно! И вие може да направите неочаквано откритие! ■

Домашно магаре (Equus asinus), Симеоновград, 16.10.2008 г. (Сн. З. Боев)